

RESEÑAS

Víctor Català, *La infanticida*. Introducción y traducción de Lourdes Sánchez Rodrigo, Granada, Esdrújula Ediciones, 2022, 88 pp., ISBN: 978-84-125542-7-4

«Traduir Víctor Català», traduir Caterina Albert i Paradís (1869-1966), *Víctor Català*, fue el título de la mesa redonda celebrada en el Alfolí de la Sal (L'Escala, Girona, 1-4-2023), en el marco de las actividades convocadas por la Càtedra Víctor Català i d'estudis sobre el Modernisme (UdG), con la Dra. Margarida Casacuberta (UdG) como coordinadora. Participaron dos de entre los más recientes traductores al castellano de la escritora motivo de estudio, Nicole d'Amonville Alegría (Lcda. Univ. de la Sorbonne, Paris) y Lourdes Sánchez Rodrigo (doctora y profesora titular de la UGR) y se abordó la prueba de que traducir su obra implica no traicionar la forma —el lenguaje— y el contenido —el universo— de *Víctor Català*, asumiendo la conjunción entre ambos planos como seña de su identidad literaria. Esfuerzo favorable a que no se pierda el tono del original, en palabras dichas en tal ocasión la Dra. Sánchez Rodrigo expuso, durante el debate sobre la traducción de Víctor Català al castellano su voluntad de¹:

[...] arribar a tenir una intimitat amb l'autora. A mi el seu llenguatge, la seva llengua en català, m'ha de tocar dintre meu. L'he de fer meu. He de sentir quan jo llegeixo *La infanticida* en català, he de sentir aquesta emoció o la ironia o la demència. He de sentir-ho, he de fer-ho meu, he de connectar amb l'obra en català. He d'arribar a casa de l'autora, he d'arribar a la seva obra per fer-la meva d'alguna manera. Però jo el que no vull mai és perdre el sentit de l'original, si hi ha tragèdia, tragèdia, si hi ha ironia, ironia, i després de sentir-les com a meves totes aquestes característiques, no vull falsejar...

Premisas estas para sus traductoras a las que se suman otros tres condicionantes que, consideramos, pesan por igual sobre sus proyectos, una vez dispuestas a actualizar la vigencia de la escritora catalana en el sistema literario español e hispano mediante sus versiones en castellano como lengua de llegada. Por tanto, uno más tres condicionantes a tener en cuenta, señálense también estos últimos: tratarse de una autoría y una producción canónicas de la literatura catalana contemporánea, con el compromiso tácito que esto supone; tratarse asimismo de una firma señera del *fi de segle* catalán, uno de los ciclos culturales catalanes, el *Modernisme*, de entre aquellos sobre los que al receptor no catalán le cabe tener un escorzo más identificable o quizás estereotipado, lo que pueda hacerle sorprenderse ante una de sus variantes, la del ruralismo, aquella en donde precisamente se instala de modo primordial la producción de *Víctor Català*; y no menos tratarse de la escritora que, sancionada por el discurso crítico feminista y acordes con su configuración por la Dra. Helena Alvarado (UIB),

---

¹ <https://www.canal10.cat/video/23104-debat-sobre-la-traducci-de-v-ctor-catal-al-castell> [cf. minuto 2'06]

apreciamos como autora *motriu-matriu*, motriz-matriz de la escritura femenina en lengua catalana.

Cierto que para afrontar su reto con frentes de tal envergadura, hay otros soportes que ayudan en el lanzamiento de las nuevas traducciones. Así, la vigencia dicha y no esquilmada por la que se aboga, no en balde se trata de un ejercicio de reanimación tras haber sido *Víctor Català* una de las firmas más traducidas en el diálogo castellano-catalán entre finales del ochocientos y los años treinta del novecientos y no habiendo sido olvidada en la segunda mitad de la pasada centuria. Posiblemente en consonancia con ese telón de fondo, nombre y obra de *Víctor Català* han contado con un perdurable reconocimiento en el ámbito académico castellano hablante, presencia en verdad más evidente que en el mercado editorial aunque no se dejara de traducirse y de publicarse según lo dicho. De acuerdo con ello, y entendemos que potenciada su relectura desde otros códigos críticos —fundamentalmente el de los estudios de género—, se ha dado entre 2021 y 2023 un nuevo impulso traductor y editor de la novela, la narrativa breve y el teatro de la autora (*‘La púa de rastrillo’ y otros cuentos seguidos de ‘La infanticida’*, y *Soledad*, trad. N. d’Amonville Alegría, 2021, 2023; *La infanticida*, trad. L. Sánchez Rodrigo, 2022; *Las cartas*, trad. A. Arribas, 2022; *‘La madre ballena’ y otros cuentos*, trad. C. Santos, 2023).

En ese afortunado espectro, Lourdes Sánchez Rodrigo —docente e investigadora de literatura catalana con especial dedicación al *Modernisme*, de entre cuyas autoridades ha traducido a Santiago Rusiñol, sus *Oraciones* (2005) y *Las aleluyas del señor Esteve* (2017)— recupera *La infanticida*, en volumen con introducción y traducción en edición bilingüe del texto en catalán y castellano. Monólogo teatral en verso, presentado en 1898 a los *Jocs Florals* de Olot (Girona), tomado en consideración por el jurado, que, no obstante, le propuso a la autora ciertas modificaciones ante sus «*frases dures, pensaments atrevits*», su argumento —la confesión de una joven madre homicida cuya voz denuncia el medio que la hace actuar— y su autoría femenina, *Víctor Català* no lo reuniría en su volumen *Quatre monòlegs* (1901) y no se incluiría hasta la segunda edición de sus *Obres completes* (1972). Traducida al castellano y editada en tres ocasiones (trads. P. Ortiz y M. Dasca, 2004, N. d’Amonville Alegría, 2022, junto a la trad. de L. Sánchez Rodrigo aquí reseñada) y conservándose en copia mecanografiada en los fondos de L’Escala una versión en dialecto canario con el título de *Marianelia* (s.f., trad. Mª I. Delgado Corujo y adaptación de J. C. González Montañez), la Dra. Sánchez Rodrigo, como traductora que ha afirmado actuar con la voluntad principal de acercar *Víctor Català* al lector castellano, aún más específicamente andaluz, y —creemos poder decir—, contando como primer receptor con su alumnado universitario, a quien dedica el volumen, opta por una versión entendida como académica. Este planteamiento, para quienes hemos traducido de una a otra lengua con considerables correspondencias morfosintácticas y etimológicamente léxicas, conduce a plantearse la traducción desde una factible literalidad, siempre con el rigor que ello exige, y no tanto en aras del logro poético. Aún más cuando, en no pocas ocasiones en el caso del traductor y profesor, la traducción se ofrece como puente que, junto al original, facilita su comprensión ante una práctica concreta. Ocasión en la que, volvemos a hablar en primera persona del plural, cabe estar situándonos ante el alumnado

que procuramos introducir en el texto atendido. Si esta es la opción que pensamos compartir con la traductora o que en todo caso proyectamos sobre su resolución, dadas nuestras dobles y comunes ocupaciones, Lourdes Sánchez Rodrigo mantiene desde el respeto filológico al texto catalán, una propuesta dotada siempre de la necesaria tensión dramática urgida por el monólogo en cuestión; y a su vez de una firmeza que ha propiciado la función perseguida de acuerdo con la declaración antes recogida, sin por ello haber traicionado a *Víctor Català*. Con tal deseo cierra su introducción y con su labor responde a lo que abordábamos en nuestras líneas iniciales acerca de la exigencia por parte de su escritura a quien aborde su traducción.

Por nuestra parte, aquello que como señas del ejercicio traductor elijamos destacar y aún lo que nos haga reseñar brevemente la toma de conciencia de una opción alternativa, no son sino muestras del respeto e interés que nos merece la presente resolución. Siempre con la expectativa de que *La infanticida* de *Víctor Català* llegue en castellano a escena, cuando ya podemos presumirla entre las manos y los ojos lectores de sus primeros y destacados destinatarios. A su favor está que la traductora haya logrado conservar la correspondencia lineal de su versión con el verso original; y, en su tratamiento de la sintaxis del verso, su decisión de enmendar el hipérbaton común en el original, resituando la voz verbal del final en el orden que habitualmente tiene en el discurso. Sólo con alguna excepción como la que, respetando el encabalgamiento original, permite mantener el final del primero de los versos en juego (pp. 76-77, vv. 2-3), mientras que en otro caso y aún deshaciendo el hipérbaton se mantiene el encabalgamiento (pp. 64-65, vv. 45). Le cabrá también modificar acertadamente la frase para seguir con mayor fluidez el sentido del verso: «*Semblen braços de pols, aquests meus braços!...*» resultando «¡Mis brazos se deshacen como el polvo!...» (pp. 62-63, v. 1). Acordemos al respecto y además que al evitarse el hipérbaton, la solución en castellano se resuelve a favor de una ejecución actual, ajena a un retoricismo acorde con el tiempo de escritura del monólogo, reduciendo una enfatización que hoy dificultaría o simplemente envejecería la verbalización del texto.

Consideración merece, ante la riqueza del léxico de *Víctor Català* como marca primordial de su escritura, el enfoque con que la traductora ha abordado unas u otras soluciones. Voces y locuciones logran traerse del catalán al castellano haciendo por incidir en la expresividad y a su vez fluidez del texto de llegada. Así «*clot del coll*», resuelto como «escote» (pp.50-51, v.1) reúne en el original dos sustantivos que lexicológicamente merecen sus propias definiciones, pero ante los que se opta por la puntual solución que se da por «*part d'un vestit més o menys adaptada a la dita part del coll*» (DCVB, 3, p. 287, acep. II) y que ya no precisa incidir en el referente físico, optando por la precisión de una parte de la vestimenta. O en el caso de «*mans besades*», resuelto con «se lo agradecería» (pp. 74-75, v. 10), donde en lugar de buscar una forzada traducción literal de lo que el gesto expresa —«*amb molt de gust, donant les gràcies*» (DCVB, 5, p.991— se destaca de modo directo la acción y el sentimiento por parte del personaje que la ejecuta y lo vive; al igual que al referirse al aspecto de unos jóvenes «*amb el xavo*» se remite directamente a su aspecto de «repeinados» (pp. 58-59, v. 3), no a la forma de su peinado con un «bucle» que sería el equivalente castellano de «*xavo*» (DCVB,10,p. 922, acep. 2), lo que restaría

valor al efecto impresionista de la imagen; lo mismo en el caso inmediato de «*el cigaló prudent*» con el que aquellos se acompañan por «la peste a alcohol» (pp. 58-59, v. 4) en lugar de precisar la traducción del sustantivo «*cigaló*» acudiendo al equivalente «*copeta, gotet de licor*» (DCVB, 3, p.144, acep. 2) que tal vez no reflejara el mal aliento que acompaña a los acicalados muchachos; o el giro «*perdia [...] el món de veure*» traducido «perdia el sentido» (pp. 58-59, v. 18) donde especificar la pérdida de la noción de realidad al fallar la vista hubiera quitado alcance a lo que la locución catalana trasmite sobre el estado de la protagonista en una situación dada. Se trata, entendemos, de sustituciones que redundan en el alcance de lo que el texto proyecta. Si en alguna ocasión la traducción nos hace dudar —por ejemplo con «Sólo al pasar» por «*amb els aires tan sols...*» (pp. 64-65, v. 20,) donde pensamos que «*aires*» remite al aspecto o gestos de la protagonista en un determinado momento y reveladores de su estado—, apreciaremos que la solución dada desarrolla la imagen transmitida por ella al cruzársela o con su mera presencia. Véase por cierto la traducción de «*l'esmolà d'un aire*» por «la afiló con ganas» (pp. 44-45, v. 18) que abunda en el gesto del padre al afilar la amenazante hoz. No obstante, en algún caso como en el de «para tenerte siempre» por «*fer te'n a tothora*» (pp. 62-63, v. 9) pensamos que el antecedente «*besos*» al que remite la conjugación pronominal propiciaría evitar desarrollos como los anteriores. Caso equivalente al de «*durho*» y «llevársela» (pp. 48-49, v. 15) y no «llevárselos» pues los referentes son «*gesamí*» y «*rosa*», no sólo esta última. En esa línea, creemos, que el «*anirà als romanços*» (pp. 70-71, v. 1) traído a «irá con el cuento», dado el antecedente argumental con el que se está tratando, se refiere más a cómo la protagonista acabará siendo pasto de las habladorías.

Junto a dobles opciones de este tipo por parte de uno u otro traductor, cabe anotar la preferencia por nuestra parte, siempre que existan soluciones en ambas lenguas etimológicamente coincidentes o morfosintácticamente correspondientes, de la traducción más literal. Así, en casos como los siguientes, dudamos ante la oportunidad del cambio:

«angustia» por «*ansia*» (pp. 48-49, v. 15), existiendo el homónimo catalán y castellano.

«temblosos» por «*trèmuls*» (pp. 48-49, v. 22), existiendo el castellano «trémulos».

«se estaría quemando» por «*deu cremar*» (pp.52-53, v. 16), en lugar de «debe quemar o arder».

«desconocida» por «*que no sé quina era*» (pp. 56-57, v. 22) y no «no sé cuál era».

«estaba atontada» por «*me tornava lera*» (pp. 70-71, v. 19) en lugar de «me volvía tonta», incluso manteniendo el castellanismo «*lera*», cuestión después tratada.

«esperando que» por «*a veure si*» (pp. 72-73) y no «por ver si».

«tan cansados» por «*que no podien més*» (pp.74-75, v. 3), en lugar de «que no podían más».

Tal criterio no es sino el de *otro* traductor, para nada una enmienda y que, en todo caso, se piensa al amparo que le ofrece la Dra. Sánchez Rodrigo, incluso cuando elide algún componente de los versos del original (pp. 60-61, vv. 13-14; pp. 82-83, v. 6), restando con buen tiento en la traducción lo que la acción ya deja implícito. Pero es en el léxico de *Víctor Català* donde nuestra traductora afina firmemente en castellano con el catalán de la autora, contando con la función escénica de lo referido —así la «mola», elemento determinante en la acción, pasará de ser «molino» (pp. 44-45, v. 17) o espacio escenográfico de lo ya acontecido y rememorado por la protagonista a ser «muela» (pp. 46-47, v. 10) o piedra de molino que como elemento otro tanto escenográfico y de alcance simbólico atraparé dramáticamente el acto decisivo en la representación— y matizando ante la riqueza de voces que abunda en localismos y elementos propios del medio rural junto a destellos de timbre modernista. Por ejemplo:

«nyoc» —o «noc» en catalán —«cerdo» en castellano— que, remitiendo al recipiente para la comida de los puercos (*DCVB*, 7, p. 821), pasa a ser «porquera» (pp. 46-47, v. 16) o espacio ocupado por los cerdos o pocilga.

«celístia» traducido por «la luz de las estrellas» (pp. 48-49, v. 1), del latín «CAELESTIA» (*DCVB*, 3, p. 100), étimo que no da solución en castellano.

«seguitori» traducido por «bebedizo» (pp. 56-57, v. 13), «*beguda màgica*» (*DCVB*, 9, p. 802), resuelto con un único sustantivo con acertada resonancia literaria.

«plaga» traducido por «loco» (pp. 63—65, v. 13) y que, por la situación en que se lo atribuye la protagonista a su amante, bien pudiera tomar el cariz de «guasón» (*DCVB*, 8, p. 632, acep. 3), equivalencia en castellano dada por este mismo diccionario.

«lera» ya citada y traducida por «atontada» (pp. 70-71, v. 19), castellanismo por «lero» y «lera», con significado de «lelo, beneitot» (*DCVB*, 6, p. 836); descartada queda la voz castellana, pensamos que por ser un arcaísmo tampoco de uso común en castellano, quizás pudiera haberse mantenido la solución «lela», de uso en catalán y castellano aunque tal vez no se haya considerado acorde con el registro de la protagonista.

«*crida de nunci*» traducido por «pregonarlo» (pp. 70-71, v. 16), referido a «pregón» o todo aquello que merece «pregonar-se» o ser de dominio público (*DCVB*, 3, 751, acep. 3; 7, p. 800, acep. 2); esta misma fuente da por equivalente castellano «pregonero», la eliminación del cualitativo «de nunci» en la traducción es acertada

«*espinguet*» traducido por «chillido» (pp. 80-81, v. 6), de acuerdo con *DCVB* (5, p. 434).

«*xerric*» traducido por «crujido» (pp. 82-83, v. 1), de acuerdo con *DCVB* (10, p. 933); el equivalente «chirrido» dado por la misma fuente mantendría onomatopéyicamente la resonancia y efecto de «*xerric*» mediante la vibrante múltiple pero, acertada es, la opción «crujido» que nos sitúa dramáticamente ante el efecto de la muela sobre la osamenta de la recién nacida.

Hay algunas traducciones resueltas mediante genéricos — así «depósito de agua» por «*bassa*» y «cuerda» por «*llibant*» (pp. 70-71, vv. 21 y 22) que bien hubieran podido ser «alberca», del correspondiente «*safareig*», y «*sirga*» (DCVB, 9, p.661; 7, p. 2)— cuya precisión hubiera concretado la situación en el medio rural. En aras de esa finalidad y aún más a favor de la acción cabe incidir en la traducción de «*gola*» por «valle» (pp. 46-47, v. 5), equivalente en castellano al fisiológico «garganta» pero también como en castellano al paraje fluvial que discurre entre frentes rocosos; «*endinsada o paratge de molta profunditat en el curs d'un riu*» (DCVB, 6, p. 328, acep. 3), esa es la «garganta del río» que se avendría con el lugar angosto, junto con el «*barranc*» o «barranco», idóneo para el encuentro de los amantes; pero la necesidad de concretar añadiendo el referente fluvial en caso de recurrir al genérico «garganta» desnivelaría el curso del verso, lo mismo que ocurriría si pensamos en «cañón», razón por la cual cabe entender «valle», a pesar de la desvirtualización del escenario. Problemas de este tipo justifican la búsqueda de otros términos opcionales. El riesgo está en el margen de acierto de la elección. Véase como más favorable el caso de «peste» por «*tuf de gos*» (pp. 58-59, v. 22), caso en que el literal «tufo de perro» y la literalidad por la que hemos estado abogando, se sustituyen por una elaborada reordenación del verso pero sin eliminar ninguno de sus componentes léxicos, ni la «*suor covada*» o «sudor retestinado» ni siquiera la mención del «*gos*» o «perro». No obstante, pensar en otra opción por diverso tipo de razones siempre es posible, como por ejemplo nos ocurre con «*infants de cria*» que se traduce por «bebés» (pp. 46-47, v.12), galicismo también normalizado en catalán, «*bebè*» (DGLLC, p. 225; DLLC, 236) pero sobre el cual cabría pensar en su adecuación cronológica y social para con el tiempo de escritura del texto y el medio de la ficción. De hecho aún no lo recoge el DCVB, entendemos que por no disponer aún de autoridad literaria que lo documentara, como suele ordenar dicho diccionario. Pensamos para tal caso en la solución «criaturas» que se adecua al plural del original y se aviene con la situación retratada —«*i s'adormien com...*», «y se dormían como...»—. Con todo, sabemos cuál es la capacidad de decisión de quien traduce y, pensando en ello, reconocamos por nuestra parte que incluso nos permitiríamos el lusitanismo «crianzas» (DHECan, s.p.), aunque, claro está, esa es otra historia en la que pesan lazos personales de quien escribe estas líneas. Reflexión esta última que no viene sino a sustentar la libertad de elección de nuestra traductora.

Mencionamos finalmente la traducción de los sustantivos «faena» y «coca» (pp. 74-75, vv. 10 y 17; pp. 82-83, v. 1). Casos en que para la segunda voz se ha recurrido perfectamente al catalanismo del castellano (DLE, I, p. 574) y no a su equivalente «torta» (DCVB, 3, p. 242, acep. 1), incidiendo en el expresionismo de la arriesgada imagen de *Víctor Català* que describe de tal modo lo que resta de la recién nacida lanzada a la muela —aquello que en su traducción Nicole d'Amonville Alegría identifica con «papilla» (p.233, v. 1), caso el de la comparación entre ambas versiones que no buscamos en estas páginas pero que con este ejemplo nos permite aludir a cómo cada traductora trabaja desde criterios distintos—; mientras que para la primera voz, en el caso de «trabajo» por «faena», no se ha optado por el catalanismo igualmente aceptado «faena» (DLE, II, p.1032) —término ante el que Amonville Alegría combina «labor»

y «faena» (p. 230, vv. 12 y 19)—. Por tanto y volviendo a la traducción que nos ocupa, sólo en parte se constata la evidencia de los préstamos del catalán sobre el castellano. Asunto ante el que aún cabe una discutible consideración, relacionada asimismo con lo apuntado sobre la oportunidad de la traducción más literal: ante «*foteses*» (pp. 58-59, v. 11) se nos propone «tonterías», en lugar del «futesas» por el que opta Amonville Alegría (p. 224, v. 11); la voz catalana, con «-o-» o con «-u-» y apreciada como galorromanismo, deriva del radical latino «FŪT-» (de «FŪTILIS» > «fútil») más el sufijo «-ITĪA» > «esa», étimo coincidente con el de la voz francesa «*foutaise*», aquella que como galicismo se reconoce para el castellano (DCVB, 6, pp. 24, 108-109; DLE, I, p. 1102); término con mayor vigencia de uso en el primer caso, tanto que en ocasiones pasa por catalanismo en castellano, atribuible al catalanohablante al expresarse en esta segunda lengua, cuestionémonos si es afortunado mantener «futesas» en aras de la literalidad líneas atrás esgrimida, quizás desdeñable en este caso por su excepcional y hasta afrancesado uso en castellano.

Pero dejemos las precedentes anotaciones que sólo vienen a ser suscitadas por la labor de la Dra. Lourdes Sánchez Rodrigo, cuyos criterios traductológicos resuelven con firmeza el acceso a *La infanticida* y prueban el logro de su empresa al poner en manos de un determinado receptor castellanohablante no sólo este gran texto. También un documento esencial de la obra de una primera firma en lengua catalana, Caterina Albert i Paradís, *Víctor Català*, cuya presencia se afirma para sus nuevos lectores mediante la introducción donde se perfila la trayectoria, la recepción crítica, el acceso traducido a textos propios sobre la escritura literaria y la forja del pseudónimo de la autora, seguido todo ello de la atención al monólogo editado y de las precisas pautas ante el acceso lector. Su edición bilingüe como formato elegido, deseamos destacar, actualiza una práctica editorial que ha tenido mejores épocas, operando a favor del diálogo lingüístico-literario peninsular, y nos confirma en el espíritu docente y la labor didáctica de la Dra. Lourdes Sánchez Rodrigo, cifradas en su dedicación a la lengua y literatura catalanas que condensa en su sentida y ya mencionada dedicatoria. Asimismo, desde la solidez de su formación filológica y de su trayectoria investigadora, con su estudio introductorio, la edición del original y su traducción de *La infanticida*, la Dra. Lourdes Sánchez Rodrigo incide con su volumen en un factible y nuevo capítulo literario para sus lectores: el de abordar la producción de *Víctor Català*. Sí, de acuerdo con la Dra. Margarida Casacuberta, siguiendo su ilustrativo texto de la contraportada, cuando Caterina Albert i Paradís aún no era *Víctor Català*, expuso, y aún nos dispone mediante su monólogo, el mapa de toda su obra, la invitación a su lectura está servida: «*Víctor Català* no escribió *La infanticida*. En *La infanticida* está todo *Víctor Català*».

Juan M. Ribera Llopis (UCM, RABLLB)

SIGLAS:

DCVB: Diccionari català, valencià, balear, Antoni M. Alcover, Francesc de Borja Moll.

DGLLC: Diccionari general de la llengua catalana, Pompeu Fabra.

DLLC: Diccionari de la llengua catalana, IEC.

DLE: Diccionario de la lengua española, RAE.

DHECan: Diccionario histórico del español de Canarias, Cristóbal Corrales Zumbado. Dolores Corbella Díaz, *TDHLE*, RAE.

Joan Ramon Veny-Mesquida, *Primera lliçó sobre mètrica catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2024, 166 pp., ISBN: 978-84-9191-307-8

La col·lecció *Primera Lliçó*, fruit de la col·laboració entre la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, va camí de consolidar-se com el gran *Que sais-je?* dels estudis literaris catalans. Són llibres d'alta divulgació escrits no pas per mers divulgadors sinó per investigadors que han dedicat anys de la seva vida a fer recerca de primera mà sobre el tema sobre el qual parlen. El plantejament és més assagístic en alguns casos (com a *Primera lliçó sobre literatura*, de Pere Ballart) i més sistemàtic en altres, com la *Primera lliçó sobre mètrica catalana* que ressenyem, escrita per Joan Ramon Veny-Mesquida, director de la col·lecció. Es tracta, en qualsevol cas, d'una col·lecció utilíssima, molt ben plantejada i executada i que constitueix la millor expressió d'allò que l'argot acadèmic en diu la transferència, que no és sinó el retorn a la societat d'allò que els investigadors fan quan fan recerca.

Primera lliçó sobre mètrica catalana és un llibre que se situa dins una tradició que arrenca, si pensem en l'últim segle, amb l'encara útil *Resum de poètica catalana* d'Alfons Serra i Baldó i Rossend Llates, i que es desplega en els manuals —clars i pedagògics— de Josep Bargalló, les aportacions —a mig camí entre la recerca i el manual— de Salvador Oliva i el diccionari —també mig recerca mig repertori lexicogràfic— de Jordi Parramon. És una tradició sòlida, però al mateix temps molt migrada: en els últims quaranta anys, pocs noms podríem afegir als de Bargalló, Oliva i Parramon dins la nòmina d'estudiosos de la mètrica catalana. Veny-Mesquida s'afegeix, doncs, amb tots els honors a aquest llistat i renova el repertori de manuals de mètrica catalana amb una aportació que destaca per la seva claredat i ambició. Si fins ara els llibres de Bargalló eren els més amplis i clars de plantejament i els d'Oliva eren els més ambiciosos en termes conceptuals, Veny-Mesquida té alguna cosa de la voluntat divulgadora de Bargalló i de l'ambició intel·lectual d'Oliva.

Entre les virtuts de Veny-Mesquida hi ha el fet que parteix d'un coneixement a fons de manuals anàlegs publicats en altres llengües romàniques, molt en particular en castellà, francès i italià, cosa que li permet contrastar propostes terminològiques i incorporar recerques sobre l'origen d'alguns fenòmens mètrics poc conegudes entre nosaltres. També és destacable l'amplitud dels exemples aportats de la tradició poètica catalana: si Serra i Llates citaven amb preferència autors antics, Bargalló autors moderns i Oliva bàsicament Carner, Veny-Mesquida combina citacions de totes les èpoques.

En alguns punts, Veny-Mesquida es limita a oferir el que han dit altres tractadistes, mentre que en altres fa aportacions pròpies. En la qüestió de l'accent, per exemple, gran part del que diu prové dels llibres d'Oliva, degudament esmentats als llocs pertinents. En la qüestió dels contactes vocàlics, en canvi, el plantejament de Veny-Mesquida és original i innovador. L'autor és molt fi a l'hora de distingir entre fenòmens lingüístics i fenòmens mètrics, i considera que podem anomenar *llicències mètriques* els fenòmens que consisteixen en

una desviació lingüística, és a dir, que entren en *tensió* amb la norma lingüística. Així, fenòmens com *diftong* i *hiat* són propis de la llengua, mentre que quan parlem de *sinèresi*, *dièresi*, *sinalefa* i *dialefa* som en el terreny mètric. Podem parlar de *sinèresi* allà on dues vocals no diftongarien però el còmput sil·làbic obliga a fer-ho. Els casos, tan debatuts, de *glòria* i *passió* serien a primer cop d'ull exemples de sinèresi quan el poeta els considera bisíl·labs, però Veny-Mesquida observa amb precisió que només es poden considerar llicències poètiques «respecte de la més estricta normativa lingüística actual, no pas de la pronúncia real» (p. 41), i exposa les encertades objeccions de Ruyra i les vacil·lacions del mateix Fabra a l'hora de fixar aquest punt de la normativa.

El capítol sobre la rima té també un gran interès. És un tema més treballat per Bargalló que per Oliva i té una casuística complexa. Veny-Mesquida acompanya el lector pel laberint terminològic i ho fa amb rigor i encert. Potser hauria sigut interessant esmentar el concepte de *rima generatrice* —teoritzat per Carducci i discutit per Unamuno— segons el qual la rima contribueix a la generació del poema en la mesura que la cerca de la rima per part de l'autor fa que el text s'orienti en una direcció no preconcebuda d'entrada. Aquest tipus d'observacions ajuden a allunyar la percepció de la mètrica com un conjunt de taxonomies i prescripcions i a veure el lligam íntim entre forma i contingut que suposen les formes versificatòries.

Tractant-se d'una «primera lliçó», el nivell és alt, segurament difícil en alguns moments per al lector que no estigui familiaritzat prèviament amb la disciplina. De vegades, per exemple, s'utilitzen conceptes abans de definir-los, com quan s'esmenta la regla de corresponència 3 (RC3) en explicar la RC2, abans de l'explicació de la RC3 (p. 84). O quan es parla de la *inversió iàmbrica* (p. 80) sense que abans se li hagi explicat al lector què és el *iambe*. Quan Veny-Mesquida parla dels decasíl·labs (p. 87-89) segueix la terminologia clàssica, és a dir, parla d'*hemístiquis* i *cesura* i no de *còlons* i de *tall*, com proposa Oliva, sense tanmateix polemitzar explícitament amb la proposta terminològica d'Oliva. Atès que el text es presenta com la primera part d'un manual de mètrica més ampli que s'acabarà publicant en altres volums de la sèrie «Primera lliçó», potser aquesta mancança quedarà resolta en algun dels futurs volums. Tant de bo els tinguem aviat.

Ignasi Moreta (UPF)

Gomila Pere, J., *L'obra folklòrica d'Isidor Macabich*, Eivissa, Miquel Costa Editor, 2022, 150 pp., ISBN 9788492951574

El volum que ens ocupa és resultat de la recerca duta a terme pel jove investigador Joan Gomila Pere (Eivissa, 1999) durant el curs acadèmic 2020-2021 per al seu treball final del grau de Llengua i Literatura Catalanes a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de les Illes Balears. L'estudi, que va rebre el Premi Extraordinari al millor Treball de Fi de Grau, està dedicat a la figura de l'historiador, poeta, arxiver i canonge Isidor Macabich i Llobet (Eivissa, 1883-Barcelona, 1973), i, en concret, a la part de la seva producció que gira a l'entorn del folklore eivissenc. Gomila es proposa un doble objectiu: d'una banda, reivindicar el paper de Macabich en la conservació i l'estudi de la cultura oral de l'illa d'Eivissa a través de l'anàlisi de les reaccions, tant positives com negatives, que ha suscitat la seva figura; amb aquesta finalitat, situa el perfil del Macabich folklorista en el context històric i cultural de les Balears de finals del segle XIX i començaments del XX. En segon lloc, Gomila es proposa ordenar els materials diversos que Macabich va elaborar dins de l'àmbit de la folklorística a fi d'elaborar una guia per a les persones que es vulguin apropar a aquesta faceta de la seva producció. En el present treball, Gomila se centra en la producció procedent de tres obres: *Mots de bona cristiandat* (1918), el volum IV de la *Historia de Ibiza*, que Macabich va dedicar al que ell mateix va denominar com «Costumbrismo» (1966-1967), i el *Romancer tradicional eivissenc* (1954). Al llarg del llibre, Gomila justifica la seva tria, tant de les obres com de les parts d'aquestes que inclou en el seu estudi, i hi ofereix una aproximació de caire descriptiu. És, precisament, aquest caràcter descriptiu de l'obra el que la situa com una aportació útil per a futures investigacions sobre Isidor Macabich i sobre la folklorística balear en general.

Val a dir que aquest volum no és pas l'única font d'informació on es pot accedir a la descripció dels continguts de les tres obres de Macabich objecte d'estudi: una versió lleugerament abreujada de les seccions del llibre dedicades a *Mots de bona cristiandat* i al volum IV de la *Historia de Ibiza* va aparèixer publicada a la revista *Eivissa* l'any 2021 (Gomila Pere 2021). L'any següent, la mateixa revista ofería una segona remesa dedicada al *Romancer tradicional eivissenc* (Gomila Pere 2022). Així, els continguts que formen part del gruix del present volum —és a dir, la descripció de les tres obres en qüestió— són també accessibles a través d'aquesta publicació periòdica.

El llibre, precedit d'una presentació de la historiadora Fanny Tur Riera, arxivera (com ho va ser el mateix Macabich) i directora de l'Arxiu Històric d'Eivissa i Formentera, està articulat en tres parts: una introducció (pp. 19-41); la part central de l'estudi, anomenada «Classificació i comentari dels estudis sobre folklore» (pp. 42-115), que conté la descripció dels continguts de les tres obres de Macabich seleccionades; i dos annexos: una entrevista amb el sociolingüista i professor Isidor Marí, fillol de Macabich (pp. 129-136) i una col·lecció de fotografies del mateix Macabich i de persones, llocs i documents relacionats amb la seva vida i la seva obra (pp. 137-149).

La introducció s'obre amb l'apartat «Context folklòric, social i cultural a l'època d'Isidor Macabich», on Gomila descriu els antecedents dels estudis folklòrics i etnogràfics a les Illes Balears. Resumeix els plantejaments, sovint vinculats amb moviments nacionalistes o regionalistes, que van despertar l'interès dels estudiosos per recollir les mostres de la cultura oral popular durant el Romanticisme, la Renaixença i el Modernisme, amb vista a construir una identitat nacional en clau simbòlica. La figura de Macabich se situa en aquest context com la primera que destaca en la tasca de recuperació del folklore a Eivissa. Ja amb Macabich com a eix central del discurs, l'apartat «Isidor Macabich: aproximació biogràfica i obra» presenta un recorregut per les contribucions més significatives del canonge eivissenc als estudis historiogràfics i culturals, sense deixar de banda les limitacions a les quals s'enfrontava per la seva manca de formació acadèmica (mai no va obtenir un títol universitari) i per un mètode de treball que no es pot qualificar de científic en el sentit convencional, però que, segons Gomila, queda justificat com a producte d'una època i d'unes circumstàncies determinades (2022: 32). El context polític i cultural és, per a Gomila, un factor determinant en les eleccions de Macabich, tant pel que fa a la seva fidelitat a la ideologia dominant durant la postguerra com per l'ús de la llengua castellana —que alternava amb el de la variant eivissenca— en la seva obra. En aquest sentit, Gomila destaca el fet que, quan Macabich va començar a emprar el català com a llengua d'expressió literària, encara no s'havia dut a terme la tasca de depuració i unificació que havia de resultar en la regularització de les normes ortogràfiques (2022: 40).

La part principal del llibre, «Classificació i comentari dels estudis sobre folklore» (pp. 42-115), està estructurada en tres seccions, dedicades a les tres obres objecte d'estudi —tot i que la primera part, corresponent a *Mots de bona cristiandat*, consisteix en un comentari del pròleg de l'obra, ja que els continguts d'aquest llibret van quedar recollits al volum IV de la *Historia de Ibiza* i, en conseqüència, es comenten a la secció que s'hi dedica. Dins de l'apartat dedicat a cada obra, els continguts estan distribuïts en fitxes que ofereixen la informació següent: títol, referència bibliogràfica primera (és a dir, la publicació on va aparèixer l'article en qüestió per primera vegada), referències posteriors, classificació (indicant el tipus de document o de text de què es tracta), resum, continguts (amb una selecció de paraules clau), comentari / valoració, fragment (una mostra del text en qüestió d'entre 5 i 10 línies) i referències. És en aquesta part del llibre on Gomila detalla i justifica la selecció de materials que ha dut a terme, tot exposant els criteris en què s'ha basat per incloure'n alguns i bandejar-ne d'altres.

L'apartat de conclusions resumeix els punts principals que han anat apareixent al llarg del llibre. Sens dubte, una de les aportacions més valuoses del volum és l'entrevista (sense data) amb Isidor Marí que apareix en un dels annexos. Marí formula de manera clara i inequívoca idees que havien aparegut al llarg de l'estudi, però que, per una expressió poc precisa, no s'havien acabat de concretar, com ara la informació referent a les filiacions polítiques de Macabich.

Un dels punts forts de l'estudi de Gomila són les ocasionals temptatives d'adoptar un posicionament crític envers la matèria que aborda, tot i que, com

veurem més avall, no queda clar si aquesta actitud és producte del pensament del mateix autor o si es tracta, més aviat, d'un posat heretat d'algunes de les fonts que segueix amb fidelitat extrema. Així, a l'hora de comentar els primers testimonis d'estudis folklòrics i etnogràfics a les Balears, basats en la ideologia més que no pas en l'aplicació d'un mètode racional, no s'està d'indicar-ne la manca de rigor científic. En aquest punt, Gomila es mostra d'acord amb el judici de Caterina Valriu Llinàs, una de les seves principals influències a l'hora d'elaborar aquest treball (2016: 31).

Tot just hem esmentat la proximitat que s'observa entre l'estudi de Gomila i algunes de les fonts que fa servir. Aquest tret del seu treball assoleix un caràcter notable en la secció de la introducció dedicada al «Context folklòric, social i cultural a l'època d'Isidor Macabich», que sembla, en alguns indrets, un resum parafrasejat de l'article de Caterina Valriu Llinàs «La literatura oral a les Illes Balears: la tasca dels folkloristes», publicat a la revista *E-Humanista/ IVITRA* el 2016. Així, i per citar, només, sengles fragments de les introduccions d'ambdues peces a tall d'exemple, Valriu escriu:

Les Illes Balears són un territori extraordinàriament ric en literatura oral. El fet d'haver mantingut una estructura social i econòmica molt tradicional fins a la meitat del segle xx, el fenomen de la insularitat amb tot el que comporta i, alhora, l'haver estat un territori de pas en el qual s'han superposat cultures diverses al llarg dels segles ha donat com a resultat una mena de microcosmos en el qual han perviscut i s'han desenvolupat amb una extraordinària riquesa i diversitat tots els gèneres propis de la literatura oral. D'altra banda, ja des de finals del s. xviii i molt especialment a partir de les últimes dècades del s. xix, aquestes formes d'expressió popular han desvetllat l'interès dels erudits que —tot intuïnt que podien estar en perill de desaparició— s'han esmerçat a recollir-ne les mostres, a descriure els costums i les tradicions en el seu context i, àdhuc, a sistematitzar-les i estudiar-les (Valriu Llinàs 2016: 31).

Reproduïm tot seguit la introducció d'aquesta secció del llibre de Gomila:

A les Illes Balears, les manifestacions de la literatura oral han estat variades i exuberants en tots els gèneres principalment gràcies al factor de la insularitat, al fet d'haver tingut unes estructures socioeconòmiques prou tradicionals fins ben entrat el segle xx, i haver acollit diverses cultures al llarg dels segles. Ja des dels segles xviii i xix hi ha hagut un interès erudit per recopilar mostres folklòriques d'aquests indrets, per estudiar-les, contextualitzar-les i sistematitzar-les (Gomila Pere 2022: 19).

El deute amb el treball de Valriu (que, d'altra banda, és reconegut al llarg de tota aquesta part del llibre de Gomila amb referències i cites abundants) és més que comprensible si tenim en compte que l'estudiosa va guiar la redacció del treball de final de grau en el qual està basada aquesta publicació del jove investigador. Valriu és, a més, la directora del Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears (GREIB), en el qual Gomila es va integrar com a col·laborador (Gomila 2022: 12). La influència de Valriu Llinàs en l'elaboració i

en els resultats del treball de Gomila és, doncs, innegable, però qui llegeix el llibre del darrer es demana fins a quin punt era necessari dedicar-ne una secció a reproduir, en una versió més o menys resumida, els continguts d'un estudi relativament recent que és, a més, a l'abast de la comunitat científica en accés obert. En l'estudi de Gomila es troba a faltar alguna aportació original de l'autor que enriqueixi i complementi el que ja ha estat publicat.

En definitiva, el volum de Gomila representa una aportació vàlida al coneixement dels estudis sobre folklore a Eivissa a través de la figura d'Isidor Macabich. La decisió d'estructurar les descripcions dels materials objecte d'estudi en forma de fitxes és encertada, ja que contribueix a dotar de coherència el conjunt i sistematitza els tipus de dades que s'ofereixen per a cada element. Tanmateix, l'enfocament purament descriptiu no deixa de ser una primera aproximació, de caràcter més aviat bàsic, a un grup de materials que es revela com a ric i complex. S'hauria pogut aprofitar la informació recollida en cada un dels camps de dades de les fitxes per ordenar les entrades segons criteris determinats (cronològics segons la primera publicació, temàtics, segons les fonts citades per Macabich...), amb vista a establir una sistematització dels materials més sofisticada que permetés extreure conclusions sobre tendències o evolucions en la trajectòria de Macabich com a folklorista. Confiam, però, que la present publicació serveixi com a base i com a estímul per a futurs estudis que permetin fer un pas endavant en el coneixement científic de la folklorística a les illes Balears.

Marion Coderch (UNED)

REFERÈNCIES

- Gomila Pere, J. (2021) «Catalogació i comentari dels estudis sobre folklore d'Isidor Macabich a Eivissa. *Mots de bona cristiandat* (1918) i volum IV de la *Historia de Ibiza* (1967)», *Eivissa*, 70, pp. 51-61.
- Gomila Pere, J. (2022) «Catalogació i comentari dels estudis sobre folklore d'Isidor Macabich a Eivissa. *Romancer tradicional eivissenc* (1954)», *Eivissa*, 71, pp. 47-56.
- Valriu Llinàs, C. (2016) «La literatura oral a les Illes Balears: la tasca dels folkloristes», *E-Humanista/IVITRA*, 9, pp. 31-47.

Lista de evaluadores de este número

Aitana Pérez (Universidad Complutense de Madrid)
Amaia Munarriz (UPV/EHU)
Àngels Massip (Universitat de Barcelona)
Anna Perera Roura (Universitat de Girona)
Belén Uranga (Cluster de Sociolingüística)
Clara García Vila (Universidad Complutense de Madrid)
Cristina Fernández Recasens (University of Surrey, School of Literatures and Languages (Regne Unit))
Fernando Álvarez-Balbuena García (Universidad de Oviedo)
Gidor Bilbao (UPV/EHU)
Jordi Marrugat Domènech (Universitat de Barcelona)
Josep Antoni Aguilar (Universitat Catòlica de València)
Kike Amonarriz (Euskaltzaindia / Real Academia de la Lengua Vasca)
Luis Sáez del Álamo (Universidad Complutense de Madrid)
Marion Coderch (Universidad Nacional de Educación a Distancia)
Marta Font i Espriu (IES Infanta Isabel d' Aragó)
Merixell Simó (Universitat de Barcelona)
Patxi Goenaga Mendizabal (UPV/EHU)
Pere Navarro (Universitat Rovira i Virgili)
Raquel Hidalgo Downing (Universidad Complutense de Madrid)
Ricardo Pichel Gotérrez (Universidad Nacional de Educación a Distancia)
Xulio Viejo Fernández (Universidad de Oviedo)

TABLE OF CONTENTS

CATALAN LANGUAGE AND LITERATURE

Josep Camps Arbós: «Joan Salvat-Papasseit's Reception in Catalonia between Wars (1926-1932)»	13
Laura Lázaro García: «The City in Catalan Poetry Written by Women (1998-2023). Status of the Issue»	33
Joaquim Martí Mestre: «Vocabulary of Domestic Life, Trades and Religious Worship in Old Valencian Inventories: <i>bancs</i> , <i>arquibancs</i> and <i>bacins</i> »	55

GALICIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Manuel F. Vieites: «Imma António as Playwright. A Critical Survey»	97
Javier Ilundain Chamarro: «The Sea in Medieval Iberian Poetry: the Occitan and Galician-Portuguese Spheres»	133

BASQUE LANGUAGE AND LITERATURE

Juan Carlos Moreno Cabrera: «Basque and Linguistic Mimesis»	173
Maidier Huarte Abasolo: «The Process of Learning the Basque Language in the School Context: What we Know, What we Want to Know»	195
Sergio Monforte: «Towards a New Analysis of Questions in Basque»	213
Eguzki Urteaga: «Factors Influencing the Use of the Basque Language in the Northern Basque Country»	235
Aritz Galarraga Lopetegi: « <i>Quinze dies a Urgain</i> , Pioneering Translation from Basque into Catalan»	247

REVIEWS

Víctor Català, <i>La infanticida</i> . Introducción y traducción de Lourdes Sánchez Rodrigo, Granada, Esdrújula Ediciones, 2022, 88 pp., ISBN: 978-84-125542-7-4 [Joan Miquel Ribera (UCM)]	265
Joan Ramon Veny-Mesquida, <i>Primera lliçó sobre mètrica catalana</i> , Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2024, 166 pp., ISBN: 978-84-9191-307-8 [Ignasi Moreta (UPF)]	273
Gomila Pere, J., <i>L'obra folklòrica d'Isidor Macabich</i> , Eivissa, Miquel Costa Editor, 2022, 150 pp., ISBN 9788492951574 [Marion Coderch (UNED)]	275
REVIEWERS OF THIS VOLUME	279

